

Міністерство освіти України
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. С.Я. Дем'янчука

Слов'янські мови та літератури:
історія, сучасний стан
та перспективи розвитку

М а т е р і а л и
міжвузівського семінару

Рівне – 2007

ББК 80.4

С 48

УДК [811 + 82] = 16

Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали міжвузівського семінару. – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Упорядники - кандидат філологічних наук, доцент

Самборська І.М.

кандидат філологічних наук, доцент

Сербіна Т.Г.

Відповідальний за випуск - кандидат філологічних наук, доцент

Сербіна Т.Г.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 26 жовтня 2007 року)*

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М., 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356 – 367.
2. Арутюнова Н.Д. Проблемы коммуникации / Н.Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – М., 1999. – С. 643 – 687.
3. Вежбицкая А. Речевые жанры // Жанры речи: Сб. ст. / Отв. ред. В.Е. Гольдин. – Саратов, 1997. – Вып. 1. – С. 99 – 112.
4. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий: варианты речевого поведения. – М., 2005. – 176 с.
5. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация. – М., 2006. – 376 с.
6. Земская Е.А. Городская устная речь и задачи ее изучения // Разновидности городской устной речи. – М., 1988. – С. 5-44.
7. Ножкина Э.М. Языковая личность в структуре письма // Вопросы стилистики / Отв. ред. О.Б. Сиротинина. – Саратов, 1996. – Вып. 26. – С. 53 – 63.
8. Чепкина Э.В. Взаимодействие автора и адресата в условиях массовой коммуникации // Журналистика конца 80-х: смена приоритетов. – Екатеринбург, 1991. – 139 с.
9. Чепкина Э.В. Внутритекстовые автор и адресат газетного текста: Дис. ... канд. филол. наук. – Екатеринбург, 1993.

Мандрик Н.В.

(Рівненський державний гуманітарний університет)

ДЖЕРЕЛА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ГРАМАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ (XI – XIII ст.)

У Київській Русі X - XIII ст. функціонували дві генетично споріднені літературні мови – старослов'янська східнослов'янської редакції й давньоруська. Найбільші відмінності між старослов'янською й давньоруською літературно-писемною мовами та живим мовленням існували в лексиці. Слова, не зрозумілі для людей без спеціальної підготовки, функціонували не тільки в старослов'янській, але й давньоруській писемній мові. Крім цього, існувала потреба вироблення власного, давньоруського лексичного узусу. Зазначена мовна ситуація спричинила те, що давньоруська лексикографія (в першу чергу несловникова – глосемографія) є ровесницею давньоруської писемності.

Фонетико-граматична будова старослов'янської мови, яка поступово зазнала величезного (але не нівелюючого) впливу живого мовлення Русі, не вимагала спеціального вивчення, була загалом зрозуміла. Труднощі викликало тільки написання букв на позначення носових голосних у старослов'янських текстах, бо ще до X ст. на місці таких звуків усталилися чисті голосні. Для оволодіння головними нормами правопису досить було засвоїти азбуку, навчитися писати й читати. За таких умов на Русі в XI – XIII ст. навряд чи існували шкільні підручники граматики. Оригінальні граматичні праці не збереглися. В Західній Європі, де в письменстві панувала латинська мова, яка в більшості країн не мала близького живомовного середовища, та у Візантії, що дістала в спадщину античну грецьку писемно-художню культуру, основи латинської та старогрецької мов треба було спеціально студіювати, тому з зазначених територій і походять давні граматичні праці.

У житті Феодосія Печерського (помер 1074 р.) відомий давньослов'янський історик, письменник і мовознавець Нестор писав, що тринадцятирічний юнак вьскорь исвыче вс граматики . Імовірно, тут ідеться про навчання граматики, а не письма, яке на Русі іменувалося *грамотою*. Термін *граматики* засвідчується уже в старослов'янській мові. Немає сумніву, що мешканці Русі XI – XIII ст.. вивчали граматику, але не рідної мови і не старослов'янської. Очевидно, в житті Феодосія говорилося про візантійські граматичні трактати, вчення про вісім частин слова (мовлення), яке необхідно було знати тодішнім книжникам, у першу чергу перекладачам, герменевтам (тлумачам святого письма), ораторам-проповідникам, письменникам.

У старослов'янських списках дійшли поодинокі твори старослов'янської книжності, які мають відношення до історії граматичної думки, термінології. Таким є, зокрема, Житіє Костянтина (Кирила) Філософа, Житіє Мефодія, трактат Храбра про букви (найдавніші списки датуються XV ст.), передмова Іоанна екзарха болгарського до перекладу Богословія Іоанна Дамаскина (список XII ст.).

З погляду історії мовознавства Житіє Костянтина (Кирила) важливе не лише як оповідь про створення слов'янської писемності й життєвий шлях видатного просвітителя, а й як документ, де вперше засвідчується знайомство слов'янських книжників IX – X ст. з основами граматичного мистецтва, де фіксуються поодинокі

найдавніші лінгвістичні терміни – *осмь ч стин граматики* (граматики), *писм гласно є, съгласьно є* (голосна, приголосна буква). Згадка про руські письмена не могла не викликати почуття патріотичної гордості читачів Київської Русі.

Передмова Іоанна екзарха відноситься до кінця IX ст. Для історії слов'янської лінгвістичної думки вона цінна й тим, що в ній уперше засвідчуються окремі граматичні терміни – *им „іменник”*, *им мужьско „іменник чоловічого роду”*, *им женьско „іменник жіночого роду”*.

Зазначені твори зберігали популярність в Росії, Білорусії та на Україні навіть у XIV – XVIII ст., на що вказують численні списки.

„СКАЗАНІЄ ” ЧОРНОРИЗЦЯ ХРАБРА

Найдавніші відомі списки трактату про створення слов'янської азбуки й перші переклади старослов'янською мовою дійшли до нашого часу з XV ст.

Храбр – це, мабуть, особове слов'янське ім'я ченця (чорноризця), а не апелятив. Слов'янське ім'я носив і один із безпосередніх учнів Кирила й Мефодія – Горазд.

Трактат Храбра безпосередньо пов'язаний із старослов'янською кирило-мефодіївською тематикою. Він звеличує творців слов'янської писемності, показує їх визначну роль в історії слов'янської освіти.

Авторитет просвітителів Кирила й Мефодія Храбр підносить як щит проти зазіхань на право слов'ян на питому культуру, власну писемність, літературну мову. Автор порівнює шлях створення слов'янської азбуки з історією виникнення грецької абетки, зіставляє шлях перекладу святого письма на старослов'янську з перекладом з Біблії на грецьку, виступає проти тримовної догми. З цього видно, що Храбр прагне довести не переваги нової графіки, яку нині називають кирилицею, перед старою – глаголицею, а обґрунтувати законність, природність слов'янської писемності, намагається спростувати неприязне ставлення до неї панівних кіл Візантії. У свій час і Кирилові доводилося відстоювати слов'янське письмо й літературу старослов'янською мовою перед латино мовним духовенством у Моравії і Паннонії. Для аргументації Храбр використав запаси знань тодішньої візантійської філології, насамперед, із питань походження грецького алфавіту.

Храбр говорить, що раніше, до хрещення, слов'яни не мали власної азбуки, а читали й ворожили за допомогою рисок і зарубок; прийнявши хрещення, вони пробували записувати слов'янське мовлення римськими (латинськими) й грецькими літерами, та без ладу, бо не можна вдало написати грецькими літерами слова, в яких є характерні слов'янські звуки.

На питання опонентів, чому Костянтин (Кирило) створив 38 букв, коли можна писати й меншим числом, адже греки обходяться 24-ма, Храбр відповідав, ніби греки до цих 24-х додали ще 11 (двогласныхъ – „дифтонгів”), як уточнюється в поодиноких списках), а також три літери на позначення цифр 6, 90, 900, тому їх набирається 38. Це типові середньовічні, схоластичні аргументи, щоб показати, наче б у слов'янській азбуці стільки ж літер (власне, в слов'янській мові стільки ж звуків), як і грецькій. А раціональний, переконливий аргумент Храбр висунув на початку статті: грецькими літерами не можна передати всієї специфіки слов'янської фонетики.

Храбр пише, що інші його опоненти сумніваються в доцільності слов'янських письмен, бо вони не існують з давніх давен, як давньоєврейські, латинські та грецькі. Автор зазначає, що противники слов'янської культури говорили, наче б то бог велів, аби книги існували тільки трьома мовами, через те що напис на хресті був зроблений по-єврейському, по-римському й по-грецькому, отже слов'янські письмена не від бога. Контраргументи Храбр узяв із святого письма і творів візантійських авторитетів, зокрема використав твердження про те, що найпершою мовою була „сірійська”, якою говорив Адам, а не латинська чи грецька.

Старослов'янське (церковнослов'янське) письменство в Київській Русі розвивалося без перешкод, і трактат Храбра сприймався насамперед як твір із історії слов'янської культури й освіти. Але він знову зазвучав актуально на Україні й у Білорусії в XVI – XVII ст., коли з боку шляхетсько-королівських кіл у Речі Посполитій посилювався утиск української й білоруської культур, робилися нападки на церковнослов'янську писемність і мову. Як твір, спрямований проти спроб принизити слов'янську писемність, на ствердження рівнозначності церковнослов'янської мови з іншими міжнародними літературними мовами, трактат „писменехь...” був надрукований в Острозі в 1578-1580 р. Іваном Федоровим.

Не виключено, що надрукування праці Храбра було прямою реакцією на нападки єзуїта Петра Скарги на церковнослов'янську мову. Треба мати на увазі, що в давнину під буквою розуміли і літеру, і позначуваний нею звук, тому письмо, за допомогою якого передавалися звуки, вважалося невід'ємною частиною самої мови. За цим острозьким виданням, стаття Храбра багато разів передруковувалася у східнослов'янських букварях XVI – XVII ст., отже, була відома з шкільної лави великому колу людей, поширювалася в рукописному вигляді.

Звичайно, на Русі в XI – XIII ст. освічені люди були обізнані з філософсько-граматичними (філологічними) творами візантійських учених. Багатий матеріал цього типу міститься в Ізборнику Святослава 1073 р.

Література

1. Бернштейн С.Б. Константин-философ и Мефодий. – М., 1984.
2. Висоцький С.О. Київська писемна школа X-XII ст. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 1998.
3. Огієнко І. Історія церковнослов'янської мови. Постання церковнослов'янської мови. Костянтин і Мефодій. Їх життя і діяльність. – Варшава, 1926. – Т.1.

Самборская И.Н.

(Ровенский государственный гуманитарный университет)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОБРАЗНЫХ АРХЕТИПОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Развитие современной лингвистики в русле тенденции к антропологизации научных исследований, рассмотрение языка сквозь призму человеческого фактора в качестве одной из важнейших задач выдвигает изучение языковой картины мира как зеркала народной культуры, народной психологии и философии.

Богатым и интересным материалом для изучения культурологических аспектов номинации являются единицы с образной семантикой, в частности эмотивно-оценочные наименования, в основу которых кладется некоторый образ-эталон, относящийся либо к сфере прекрасного, возвышенного,

ЗМІСТ

Передмова	3
-----------------	---

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Воробьева Л.М. Слово и его значение: к вопросу о внутренней форме слова	6
Чеберяк А.М. Комунікативні ролі автора і адресата у реалізації мовленнєвого жанру „відкритий лист”	9
Мандрик Н.В. Джерела східнослов'янських граматичних традицій (XI – XIII ст.).....	13
Самборская И. Н. Функционирование образных архетипов в современном русском языке	17
Сербина Т.Г. Приемы использования логоэпистем в русскоязычных газетах Украины	21
Совтис Н. М. Фонетична й граматична адаптація українських лексичних запозичень до норм польської літературної мови	26
Смерчко А. А. Авторська трансформація фразеологізмів.....	29
Кондзеля Е. С. Перформативы как средства выражения побудительности в русском и польском языках.....	33
Степанова О. І. Про деякі параметри зіставних досліджень (на матеріалі української та російської мов).....	37
Мединська Н.М. Вираження семантики дистрибутивності в дієсловах з подвійними префіксами в сучасній українській та російській мовах	40
Шульжук Н.В. Основні питання лінгвістичної теорії діалогу.....	44
Щербачук Н. П. Особливості функціонування та морфологічне вираження детермінантів у діалогах	48
Вовчук Н.И. Коннотативность поэтических новообразований ...	51
Лукашенко Ю. Національно-культурна специфіка номінацій жінки в польській розмовній мові.....	57
Ващук К. Емоційно-експресивна лексика у польській пресі	61
Сорока М. Віддієслівні іменники у сучасній польській мові (структурно-семантична та стилістична характеристика).....	66
Любінська Н. Парадигматичні відношення дієслів руху в сучасній польській мові.....	70

Дем'яненко І. Фразеологія польського студентського сленгу (на матеріалі словника Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S. Słownik gwary studenckiej. -Lublin, 1994)	74
Мичко І. Особливості вживання числівників у конфесійному стилі	78
Глодовська О. Мовні особливості казок О.С.Пушкіна	81
Примак Е. Речевої етикет в письмах А.С.Пушкіна.....	86
Кононенко М. Антропоними в романе М.А.Булгакова «Мастер и Маргарита»	90

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Матчук А.Л. Слово як феномен людського буття	96
Гнатів Т. О. „Українська школа” та Юліуш Словацький в контексті українсько-польського пограниччя	102
Миролюк В.М. Особливості хронотопу у творчості Марка Черемшини	105
Старух О.В. Проблема самоідентифікації жінки у повісті Н.Зборовської „Валя”	110
Синевич Б. М. Літературознавчий дискурс 20-х років: тексти і контексти.....	115
Нестерук С.М. „Неоміфологізм” в контексті художніх пошуків письменників ХХ століття.....	125
Матвейчук М.И. Лирическая проза о великой отечественной войне	132
Белова С.А. Особливості конфлікту та героя в романах Б.Акуніна.....	146
Мазяр В.В. Литературные портреты современников Н.А.Некрасова	152
Король О. Ю. Поетика лірико-автобіографічної оповіді в романі І.Буніна „Життя Арсеньєва”.....	155
Хмель В.А. Соціальні й філологічні аспекти творення антирежимного фольклору	161
Липинская О. «Евгений Онегин» А.С.Пушкіна как роман в стихах: традиции и новаторство.....	167
Дячук І. Своєрідність поезики Йосипа Бродського (1958-1972 років творчості).....	173

Басюк І. Проблема злочину і кари в романі М.Булгакова „Майстер і Маргарита”	176
Гончарук О. Гейне в українських перекладах.....	182

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Груба Т.Л. Проблема мовної особистості в сучасній психолінгвістиці та лінгводидактиці	187
Лещенко Г. П. Проблема формування комунікативної компетенції школярів у російській та українській лінгводидактиці	192
Свірчук Т. І. Проблема статусу соціокультурної компетенції у навчанні мов.....	197
Овдійчук Л. М. Взаємодія мистецтв на уроках української та зарубіжної літератури	201
Довгалець Л. Реалізація міжпредметних зв'язків на уроках української мови у 5 класах.....	205
Суहाцька Л. Особливості побудови системи вправ з розвитку діалогічного мовлення	211
Колосинська М. Комунікативна гра як засіб реалізації мети і завдань шкільної мовної освіти.....	218
Хомич Н. Вивчення життя та творчості Ольги Кобилянської у школі на основі особистісно зорієнтованого навчання	222
Шолудько О. Вивчення життя і творчості Василя Стуса у школі із застосуванням методу проєктів.....	227
Відомості про авторів.....	232

Наукове видання

М а т е р і а л и
міжвузівського семінару
„Слов'янські мови та літератури:
історія, сучасний стан та перспективи розвитку”

Упорядник – **Самборська І.М.**
Відповідальний за випуск – **Сербіна Т.Г.**
Комп'ютерна верстка – **Третяк О.Ю.**

Підписано до друку 21.11.2007 р. Формат 60x84 1/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 12,05. Обл. вид. арк. 12,05.
Замовлення № 25/1 Наклад 100.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

ББК 80.4

М 34

УДК [811 + 82] = 16

Матеріали міжвузівського семінару „Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку”. – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.